

*Liviu LUCA**

STAREA MATERIALĂ A CLERULUI DE MIR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLELE XV-XVII

THE MATERIAL CONDITION OF THE SECULAR CLERGY FROM WALLACHIA
DURING THE XVTH-XVIITH CENTURIES

Abstract: Not all the secular clergies had the same material condition. There were significant differences between the clergies from the rural area and those from the urban area. The secular clergies didn't receive any payment nor monthly remuneration, and they had to earn their living through their own work. Those from village earned their living by practicing agriculture, gardening, cropping grapevine and fruit trees, animal breeding, beekeeping and so on. The clergies who didn't own land, or the parishes that didn't have land properties, had to work on the boyar estates. The documents show us that many secular clergies managed to buy land properties. Those who managed to purchase land properties, were ministers in the villages of the wealthy peasants and those from urban area. The situation was not equal among the priests from the rural area because some of them could only buy fields, whereas the others could get estates. The clergies from the urban area bought land properties, especially in the suburban areas, then, they also had the chance to buy estates in the villages. The secular clergies couldn't buy land properties, they had to learn and practice different crafts such as: building wooden churches, church painting, wood carving, calligraphy, bookbinding, printing and so on.

Keywords: secular clergies, rural area, urban area, estates, own land, land properties, agriculture

*

Clerul de mir din Țara Românească este o categorie cu un rol important în viața socială, iar unul dintre aspectele pe care trebuie să-l avem în vedere se referă la starea materială a acestei categorii sociale. Scopul demersului nostru este de a prezenta starea lor materială deoarece, în general, starea materială a enoriașilor influența de cele mai multe ori starea materială a clericilor de mir.

* Universitatea "Dunărea de Jos" din Galați; lucaliviu2012@yahoo.com.

Preoții de mir din mediul rural aveau același mod de viață ca cel al țăranilor, mod de viață care poate fi observat după aspectul locuințelor și al vestimentației, care erau identice cu acelea ale celorlalți locuitori ai satului. În cazul episcopilor și al călugărilor, putem spune că modul lor de viață era oarecum diferit față de mireni, deoarece aveau proprietăți întinse ce le puteau asigura un trai îndestulător, cu precizarea că toți erau monahi, inclusiv episcopii, trebuiau să aibă un mod de viață sobru și auster, conform legislației canonice ortodoxe, chiar dacă episcopiile și mănăstirile se situau printre mari proprietari funciari ai țării. Cu toate că stăpâneau numeroase bunuri materiale, prin modul de viață, episcopii și călugării nu trebuiau să se atașeze de aceste bunuri pământești, ci trebuiau să aibă preocupări pur spirituale și să fie detașați de tot ceea ce era pământesc sau lumesc. Nu același lucru se poate spune în cazul preoților de mir, mai ales din mediul rural, pentru că trăiau exact din ceea ce le ofereau posibilitățile satului, care nu le erau defavorabile, de cele mai multe ori, deoarece bisericile de mir aveau proprietăți cel puțin câteva hectare de teren arabil, vii, livezi, pășuni, deci venituri modeste comparativ cu mănăstirile, mitropolia Țării Românești și cele două episcopii de la Buzău și Râmnic.

Un aspect deosebit de important este cel care se referă la modalitățile sau posibilitățile prin care preoții de mir își câștigau existența. Clericii de mir nu primeau salariu sau altă formă de retribuție lunară, ci trebuiau să-și câștige existența prin muncă proprie, la fel ca și păstoriții lor. Teoretic, fiecare comunitate parohială avea datoria de a întreține material personalul angajat al parohiei, preot și cântăreț bisericesc, în general, dar starea materială a enoriașilor din mediul rural nu era nici măcar relativ bună, cei mai mulți locuitori trăind la limita subzistenței. Această situație influența neîndoielnic și posibilitatea clericilor de mir de a-și câștiga existența. Deci, oferta materială a enoriașilor nu era suficientă pentru întreținerea familiei unui preot și, în această situație, clericii de mir erau obligați să trăiască din propria trudă, care consta în munca pe terenurile parohiei sau pe cele personale, dacă dețineau proprietăți. Astfel, preoții erau nevoiți să intre „în tagma cea mare a țăranilor”, fiind plugari¹. Activitățile cotidiene ale preoților din lumea satului erau influențate de zonele în care trăiau. Cei din zonele de câmpie se ocupau cu grădinaritul și cultivarea terenurilor arabile, cei din zonele de deal practicau cultivarea viței de vie și a pomilor fructiferi, iar cei din zonele montane și submontane își câștigau traiul cotidian din creșterea animalelor și cultivarea pomilor fructiferi. Unii dintre preoți erau și apicultori. Existau și preoți care nu aveau proprietăți funciare sau parohiile pe care le păstoreau nu dețineau niciun teren în

¹ Niculae M. Popescu, „Preoții de mir (trecutul lor până la începutul veacului al XIX-lea),” *Biserica Ortodoxă Română* nr. 12 (1923): 943.

proprietate, fiind nevoiți să muncească pe moșiile boierilor ca pălmași². Preoții mai trăiau și din ofrandele aduse de enoriași la biserică, fie în fiecare duminică și zi de sărbătoare, fie de sărbătorile Crăciunului și Paștilor sau cu alte ocazii și slujbe importante, dar acestea nu erau suficiente pentru întreținerea familiei unui cleric de mir. În acest caz, putem afirma despre aceste ofrande că erau surse suplimentare de venit pentru familia preotului respectiv, dar, așa cum am precizat mai sus, singura modalitate certă pentru acesta și familia sa de dobândire a celor necesare traiului era prin propria trudă³.

Cu toate aceste neajunsuri din mediul rural, au existat și clerici care au devenit proprietari de bunuri funciare obținute prin cumpărări, donații și moșteniri. Ne punem întrebarea, de unde au obținut banii necesari acești clerici pentru a putea achiziționa proprietăți funciare? Probabil că acei clerici care au avut posibilitatea de a cumpăra bunuri funciare păstoreau în parohii de moșneni care erau relativ înstărite, la care se poate adăuga și buna chivernisire personală a veniturilor obținute din muncă proprie a clericilor. Această modalitate de dobândire a bunurilor funciare este confirmată de sursele de epocă publicate în *Catalogul documentelor Țării Românești*, în care se regăsesc documente ce confirmă tranzacții de cumpărare a unor terenuri arabile de către clericii de mir. Documentul emis la 10 aprilie 1604 atestă vânzarea ocinei din Cărtojani (jud. Vlașca) din Plasa de Sus de către postelnicul Para, soția sa Malama și soacra acestuia Samfira, iar cumpărătorul este preotul Stanciu, care cumpără „a patra parte din sat, din câmp, apă, pădure, siliștea satului și tot hotarul”⁴. Un alt document, emis la 13 iunie 1645, menționează că soții Călina, fata Fătului Grecul, și Dima, împreună cu fiii lor Lazăr și Ștefan, îi vindeau preotului Dragomir din Târșor „10 stj. de moșie la Scăeni, din funia Popească, din poalele viilor în apa Teleajenului, și jumătate de vad de moară, cu 18 ughi”⁵. În colecția de documente *Achiziții noi*, un document datat la 1 ianuarie 1627 menționează că boierul Toma i-a dat diaconului Oprea moșia soției sale Negrita din satul Danu „ca s-o grijească, pentru că a murit necuminecată [neîmpărtășită]”⁶.

Există multe întăriri domnești asupra unor proprietăți funciare acordate unor clerici de mir. Pentru secolul al XVI-lea avem câteva atestări documentare. Prin documentul emis la 15 iunie 1505, domnul Radu cel Mare le întărea dreptul de proprietate preotului Frâncu și fiilor săi, Tudor gramaticul și Stanciu, asupra unor

² Niculae M. Popescu, „Preoție veche românească,” *Biserica Ortodoxă Română* nr. 7-8 (1935): 328-329.

³ Ibid.

⁴ *Catalogul documentelor Țării Românești din arhivele statului*, vol. II (1601–1620), Maria Soveja, Doina Duca–Tinculescu, Reghina Dragomir (editori) (București, 1974), 67.

⁵ *Catalogul documentelor Țării Românești din arhivele statului*, vol. VI (1645–1649), Marcel–Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu–Găitan (editori) (București, 1993): 92.

⁶ *Achiziții noi*, inv. nr.123, pachetul 2783, p. 1, doc. 3.

părți de moșie în Suseni⁷. Radu cel Mare le acorda, aceluiași preot Frâncu și fiilor săi sus-menționați, o altă întărire de proprietate asupra unor ocini din Voinigești, atestată prin documentul datat la 12 aprilie 1506⁸. Radu cel Mare întărea dreptul de proprietate altui preot, Aldea, și fiilor săi, Șteful și Iuga, precum și nepotului său Măican, asupra moșiei Costinești și a unei părți din munte, după cum rezultă din documentul emis la 14 mai 1506⁹. La 9 iunie 1556, Pătrașcu cel Bun le întărea preotului Hârsu și fiilor săi dreptul de proprietate asupra ocinei cumpărate de la Stan din Mălăiești¹⁰. Documentul emis la 8 iulie 1572, din porunca domnului Alexandru al II-lea Mircea, atestă întărirea dreptului de proprietate al preotului Voico și al surorii sale Elina asupra ocinilor de la Bogătești, Nimești și Mărăcini¹¹. Același domn, Alexandru al II-lea Mircea, prin documentul datat la 30 aprilie 1576, îi întărea preotului Bădilă stăpânirea asupra moșiilor de la Măturenii, Șoptanii și Păulești¹². Preotul Stan din Peștișani primea din partea domnului Mihnea Turcitul act de întărire a stăpânirii sale asupra părților de moșie din Telești și Ungureii, precum și asupra altor proprietăți funciare „de cumpărătură”, după cum rezultă din documentul emis la 19 iulie 1588¹³.

Pentru secolul al XVII-lea, de asemenea, sursele documentare atestă faptul că unii clerici de mir primeau întăriri domnești asupra proprietăților funciare pe care le dețineau. Astfel, prin documentul emis la 6 aprilie 1605, domnul Radu Șerban îi întărea preotului Radu din Săteni dreptul de proprietate asupra ocinei din Săteni, cu vinărici, vie și livezi, cumpărată de la judele Stan și de la soția sa, Anca¹⁴. Același Radu Șerban, prin documentul datat la 13 octombrie 1609, le întărea preotului Negre și fiilor săi stăpânirea asupra ocinei de la Urechești, care avea un „loc de casă cu grădină, cu stupărie, 2 ogoare din câmp și 2 pogoane de vie cumpărată de la Negoiaș,

⁷ *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. II (1501–1525), vol. îngrijit de Ștefan Ștefănescu, Olimpia Diaconescu (București, 1972), 79.

⁸ *Documente privind Istoria României, veac XVI, B Țara Românească*, vol. I (1501–1525), vol. întocmit de colectivul Secției de istorie medie a Institutului de Istorie și Filosofie din București al Academiei R.P.R. (București, 1951): 35-36.

⁹ Marta Andronescu, *Repertoriul documentelor Țării Românești (1290–1508)* (București, 1937), 208.

¹⁰ *DRH, B. Țara Românească*, vol. V (1551–1565), vol. întocmit de Damaschin Mioc, Marieta Adam Chiper (București, 1983), 78-79.

¹¹ *DIR, veac XVI, B Țara Românească*, vol. IV (1571-1580), vol. întocmit de colectivul secției de istorie medie a Institutului de Istorie și Filosofie din București al Academiei R.P.R. (București, 1952), 79-80.

¹² *Ibid.*, 222-223.

¹³ Alexandru Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj (1406–1665)* (Târgu-Jiu, 1908), 275-278.

¹⁴ *DIR, veac XVII, B. Țara Românească*, vol. I (1601–1610), volum întocmit de colectivul secției de istorie medie a Institutului de Istorie și Filosofie din București al Academiei R.P.R. (București, 1951), 160-161.

cu 2000 aspri gata și cu doi boi”¹⁵. Preotul Gheorghe din Sura primea din partea domnului Matei Basarab, prin documentul emis la 13 mai 1633 întărirea stăpânirii asupra viei de la Cocimănești, împreună cu „ograda, pivnița și prilogul cât se va alege”, cumpărată de la Ianăș și de la nepotul său, Lupul din Cocimănești, precum și asupra unor părți de moșie de la Slăvilești, cumpărată de la Tudor din Slăvilești, și de la Cocimănești, cumpărată de la Dobra¹⁶. Preotul Pătru și mătușa sa Neaga primeau din partea aceluiași domn, Matei Basarab, prin documentul emis la 18 iunie 1638, confirmarea stăpânirii lor în Cernădia¹⁷.

Există câteva atestări documentare care consemnează procese în care sunt implicați clerici de mir, fie pentru a-și apăra proprietățile, fie pentru a obține retrocedarea unor proprietăți acaparate pe nedrept de unii boieri sau dregători. Astfel, din documentul emis la 3 mai 1615 din porunca domnului Radu Mihnea, rezultă că logofătul Berinca ridică pâră asupra ocinei de la Bujorani stăpânită de preotul Ghinea din Râmnic împreună cu fiii săi, dar domnul o respingea și le întărea preotului Ghinea și fiilor săi stăpânirea asupra ocinei menționate¹⁸. O situație similară este consemnată în timpul domniei lui Matei Basarab, prin documentul datat 24 aprilie 1650, act ce menționează că roșul Voico și fiul său Chirca au ridicat pâră asupra preotului Drăghiciu pentru partea de moșie din Titești, jud. Argeș, pe care preotul a primit-o ca moștenire de la Radu Măloiul din Titești; roșul Voico și fiul său Chirca au încercat în mod fals să arate că ei ar fi primit acea parte de moșie ca moștenire și nicidecum preotul Drăghiciu. În urma judecății care a avut loc în Divan, domnul Matei Basarab constata că cei doi boieri revendicau pe nedrept acea parte de moșie, ca urmare respingea pâră lor asupra preotului Drăghiciu și îi întărea acestuia stăpânirea asupra părții de moșie de la Tilești primită ca moștenire de la Radu Măloiul¹⁹.

Numărul de proprietăți funciare deținute determina apartenența socială a clericilor de mir, care fie rămâneau asimilați moșnenilor, în categoria moșnenilor înstăriți dacă adunau bunuri funciare, fie în categoria boierilor mici și mijlocii, dacă acumulasem proprietăți funciare mai consistente, însă aveau interdicția de a intra în rândul boierilor, aceasta fiind prevăzută în *Pravila de la Govora* din 1640–1641, clericul care „urca să se boierească” era sancționat cu excluderea din cler, după cum

¹⁵ *Catalogul documentelor Țării Românești*, vol. II (1601–1620), 170-172.

¹⁶ *Catalogul documentelor Țării Românești*, vol. IV (1633–1639), vol. întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Doina Duca–Tinculescu, Silvia Vătafu–Găitan (București, 1981), 48.

¹⁷ Al. Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*, 484-487.

¹⁸ *Catalogul documentelor Țării Românești*, vol. II (1601–1620), 346-347.

¹⁹ *Catalogul documentelor Țării Românești*, vol. VII (1650–1653), vol. întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu–Găitan, Melentina Bâzgan (București, 1999), 50.

se poate observa în glava 6²⁰. Nu există o statistică exactă care să poată fi atestată documentar, prin care să știm cât de mult sau puțini erau acei clerici de mir ce dețineau proprietăți funciare. Criteriul pe care trebuie să-l avem în vedere în această privință este numirea lor de către mitropolit sau episcopii Buzăului și Râmnicului în parohiile pe care le păstoreau, parohii care erau diferite între ele din punct de vedere material. Dacă o parohie era formată din „rumâni” sau țărani dependenți, starea de sărăcie se răsfrângea în mod inevitabil și asupra familiei preotului, care nu avea speranța de a deține proprietăți funciare. În parohiile locuite de moșneni obișnuiți, preotul care-i păstorea avea posibilitatea de a achiziționa câteva suprafețe de pământ, fiind astfel asimilat acestora, iar în satele locuite de moșneni înstăriți, preoții care păstoreau parohiile putea fi încadrați în rândurile moșnenilor avuți. Preoții din mediul urban aveau posibilități materiale mult superioare celor din mediul rural, mai ales preoții numiți la bisericile domnești, care beneficiau de anumite privilegii, iar în felul acesta puteau cumpăra proprietăți funciare și erau asimilați boierilor mici și mijlocii. Termenii documentari care atestă cumpărarea sau moștenirea de către clerici de mir, preoți și diaconi, a unor proprietăți funciare sunt „ocină”, „părți de ocină”, „moșie”, „părți de moșie”, precum și cuvintele ogoare, livezi, vii, pășuni, grădini ș. a.

Preoții de mir din mediul urban aveau un trai decent, ceea ce le permitea să cumpere suprafețe de pământ, fie la marginea orașelor, fie la sate, la început în număr mic, iar după o vreme puteau dispune de puterea financiară pentru a cumpăra moșii. Acest fapt este confirmat de câteva mărturii documentare. Astfel, domnul Radu Șerban, prin documentul emis la 12 august 1608, le întărea preotului Cârstea din orașul Slatina și fiilor săi dreptul de proprietate asupra ocinii de la Străhareț²¹. Un alt document, datat 22 mai 1616, ne arată că preotul Ghin din Râmnic (Râmnicu-Vâlcea) a cumpărat ocină la Bojorani, care era formată din „toată partea din câmp, vaduri cu mori, apă, vie și pădure”²². Alți clerici de mir aveau posibilitatea de a deține în proprietate și prăvălii. Astfel, documentul din 10 aprilie 1635 ne arată că preotul Galitonu de la biserica Sf. Ioan Botezătorul avea o prăvălie în Târgul de Sus pe care o închiria lui Dumitru stegariul și soției sale Stana²³. Unii clerici de mir dobândeau proprietăți în urma unor moșteniri. Este cazul preotului Chirfote din Târgoviște, care primea ca moștenire de la Gurbana partea ei de pivniță, cu jumătate de loc și partea de vie, aceasta fiind condiționată de angajamentul preotului de a o

²⁰ Stelian Marinescu, „Dispozițiuni de drept laic în Pravila de la Govora din 1640,” *Biserica Ortodoxă Română* nr. 3-4 (1963): 321.

²¹ *Catalogul documentelor Țării Românești*, vol. II (1601–1620), 142-143.

²² *Ibid.*, 376.

²³ *Catalogul documentelor Țării Românești*, vol. IV (1633–1639), 238.

pomeni după moartea ei, după cum ne arată documentul emis la 15 martie 1636²⁴. Erau clerici de mir care dețineau proprietăți funciare la marginea orașelor. Documentul din 18 iunie 1637, ne arată că preotul Anania, fiul preotului Lazăr din Râmnic, „vinde lui Neagoe Holobăscul din Râmnic 2 locuri sub Troain, altul la Fântâna Banului și un loc de casă cu pînă și cu grădină lângă Crăciun cizmarul”²⁵. Documentul, datat 4 iunie 1639, ne arată că preotul Borcea clisiarhul din București, care era un preot influent, fiind eclesiarhul bisericii domnești, cumpăra 45 de stânjeni de ocină la Dobromir²⁶.

Clericii de mir din mediul urban, care posedau proprietăți funciare numeroase, aveau posibilitatea de a se afirma pe plan social și de a ajunge în elita socială a orașelor. Datorită puterii financiare pe care o dețineau și prestigiului acumulat, mulți clerici de mir de la orașe au devenit ctitori de biserici sau făceau parte dintre ctitorii de biserici alături de boieri. Astfel, în documentul datat 20 iunie 1634 sunt menționați doi preoți ctitori ai mănăstirii Ciolanu din județul Buzău, Jipa și Ghinea din orașul Buzău, alături de boierii Dragomir Sorescul și Dragomir al Diaconului²⁷.

Nu toți clericii de mir reușeau să dobândească proprietăți funciare; când suprafața de pământ deținută nu le asigura un trai decent, au fost nevoiți să învețe și să practice diferite meșteșuguri de pe urma cărora reușeau să-și întrețină familiile. Dintre acestea, cele mai practicate de către diaconii și preoții de mir erau construirea bisericilor de lemn, pictura bisericească, sculptura în lemn, caligrafia, legatul cărților, tipografia etc. Cel mai cunoscut cleric de mir care s-a remarcat în arta tipografiei este diaconul Coresi de la Târgoviște, în secolul al XVI-lea, care a tipărit primele cărți bisericești în limba română și a avut un rol foarte important în geneza limbii literare române²⁸. Contribuția diaconului Coresi a fost remarcată de Nicolae Iorga: „Marele merit al acestor cărți e poate acesta că, trecând hotarele, au adunat sufletește, prin viața culturală, pe toți românii laolaltă. Prin ele mai mult decât prin vechile manuscrise care circulau greu și se copiau puțin, nedesăvârșit, s-a întemeiat o viață literară comună tuturor românilor. Prin ele, aceste cărțuții urâte, păstrate astăzi în puține exemplare ferfenițoase, prin găurile cărora se primă cariul, s-a întemeiat ceva neprețuit pentru orice popor, căci cuprinde în sine ceea ce va da formă gândului și simțirii generațiilor care vor urma: limba literară”²⁹. Un alt cleric de mir care s-a remarcat în tipărirea cărților bisericești este preotul Mihail din Târgoviște,

²⁴ Ibid., 318.

²⁵ Ibid., 461.

²⁶ Ibid., 645.

²⁷ Ibid., 162.

²⁸ N. M. Popescu, *Preoți de mir adormiți în Domnul*, București, 1942, 44-50.

²⁹ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688* (București, 1904), 84.

cel care în anul 1650 a tipărit *Pogribania preoților mireni și diaconilor*³⁰. Niculae M. Popescu susține că în părțile Argeșului erau preoți care erau dulgheri, fierari și cizmari, dar fără a indica vreun nume de preot ce practica aceste meșteșuguri³¹. În secolul al XVII-lea este cunoscut un preot zugrav de biserici, preotul Grigorie din Costești, care a zugrăvit (pictat) biserica schitului Fedeleșoiu din județul Vâlcea, ctitoria mitropolitului Varlaam al Țării Românești³².

Sunt cazuri de clerici care au intrat în rândul oștenilor. Astfel, preotul Stoica din Fărcaș, fostul județ Romanați, sat situat la 8 km Nord-Est de Caracal, a participat în oastea lui Mihai Viteazul la bătălia de la Călugăreni din 1594³³. Un alt preot, originar din Transilvania, Todor din Sângeorgiul Bistriței, s-a alăturat oastei lui Mihai Viteazul în 1600³⁴. Deși acești preoți au intrat în rândul oastei lui Mihai Viteazul, participarea clericilor la conflictele militare este interzisă în mod categoric de canoanele și legiurile bisericești. În acest sens, canonul 83 apostolic prevede că preoția și oastea sunt incompatibile, iar clericul care refuză să renunțe la slujba militară este sancționat cu pedeapsa caterisirii sau excluderii din cler³⁵. Această interdicție este confirmată și de Pravila de la Govora, în glava 6, unde există prevederea că episcopul este oprit de a „purta oaste după dânsul”³⁶.

Așadar, din cele prezentate mai sus se poate observa că nu exista o uniformitate a stării materiale a clericilor de mir. Majoritatea covârșitoare a preoților de mir aveau același mod de viață ca al păstoriților lor, reflectat prin aspectul locuințelor și al vestimentației, deci nu se deosebeau de țărani enoriași. Starea materială a clericilor de mir era influențată de starea materială a locuitorilor parohiei. Clericii de mir nu primeau salariu sau vreo altă formă de retribuție lunară, ci trebuiau să-și câștige existența prin muncă proprie. Teoretic, fiecare comunitate parohială avea datoria de a întreține material clerul și personalul bisericesc angajat, dar posibilitățile modeste ale majorității locuitorilor țării nu permiteau acest lucru, oricât de binevoitori ar fi fost enoriașii unei parohii, pentru că majoritatea locuitorilor de la sate trăiau la limita subzistenței. Astfel, clericii de mir de la sate își câștigau existența prin practicarea agriculturii, grădinăritului, cultivării viței de vie și a pomilor fructiferi, creșterii animalelor ș. a. Clericii de mir de la sate munceau fie pe proprietățile funciare ale parohiei, fie pe cele pe care ei le dețineau în proprietate personală. Cei care nu aveau proprietăți funciare, nici parohiile unde păstoreau nu

³⁰ N. M. Popescu, *Preoți de mir adormiți în Domnul*, 62-67.

³¹ N. M. Popescu, *Preoție veche românească*, 329.

³² Ștefan Lupșa, „Clerici români meșteșugari,” *Studii Teologice* nr. 7-8 (1950): 416.

³³ *Ibid.*, 407.

³⁴ *Ibid.*, 408.

³⁵ Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii* (Sibiu, 2005), 52-53.

³⁶ S. Marinescu, „Dispozițiuni de drept laic în Pravila de la Govora din 1640,” 321.

dispuneau de terenuri în proprietate, erau nevoiți să muncească pe moșiile boierești. Documentele ne arată că mulți clerici reușeau să cumpere proprietăți funciare. Nu există o situație precisă care să ne indice câți dintre clericii de mir dețineau proprietăți funciare și câți dintre ei nu posedau proprietăți. Clericii de mir care reușeau să achiziționeze proprietăți funciare erau cei care păstoreau sate de moșneni înstăriți sau care își desfășurau activitatea pastoral-misionară în mediul urban. Situația era inegală în rândul preoților din mediul rural, deoarece unii puteau cumpăra numai ocini, iar alții reușeau să achiziționeze chiar și moșii. Clericii din mediul urban cumpărau proprietăți funciare, la început la marginea orașelor, iar cu timpul și la sate, unde puteau achiziționa și moșii, deoarece situația lor materială era superioară preoților de la sate. Încadrarea socială a clericilor de mir era determinată de suprafețele funciare pe care le aveau în proprietate. Marea lor majoritate erau asimilați țăranilor, iar alții boierilor mici și mijlocii; cei din urmă aveau interdicția de a deveni boieri, legislația bisericească prevedea chiar excluderea din cler a celor ce nutreau o asemenea ambiție personală. Situația materială a clericilor de mir din mediul urban le îngăduia unora să devină și ctitori de biserici. Au fost și situații în care clericii de mir au fost nevoiți să-și apere dreptul de proprietate în instanțele de judecată, din pricina abuzurilor unor boieri și dregători care doreau să se înstăpânească pe nedrept asupra proprietăților lor funciare.

Clericii de mir care nu aveau posibilități de a achiziționa proprietăți funciare erau nevoiți să învețe și să practice diferite meșteșuguri, pentru a-și putea întreține familia. Meșteșugurile cele mai practicate de către clericii de mir erau construirea bisericilor de lemn, pictura bisericească, sculptura în lemn, caligrafia, legatul cărților, tipografia ș. a. În timpul domniei lui Mihai Viteazul au fost cazuri izolate de preoți de mir care s-au alăturat oastei, dar canoanele și legiurile bisericești interzic în mod categoric prezența clericilor în rândul trupelor, prin aplicarea pedepsei caterisirii sau excluderii din cler a celor care refuzau să renunțe la cariera militară.

BIBLIOGRAFIE

Surse primare (Izvoare)

Andronescu, Marta. *Repertoriul documentelor Țării Românești (1290-1508)*. București, 1937.

Catalogul documentelor Țării Românești din arhivele statului, vol. II (1601-1610). Volum întocmit de Maria Soveja, Doina Duca-Tincuțescu, Reghina Dragomir. București, 1974.

Catalogul documentelor Țării Românești din arhivele statului. Vol. IV (1633-1639). Vol. întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Doina Duca-Tincuțescu, Silvia Vătafu-Găitan. București, 1981.

Catalogul documentelor Țării Românești din arhivele statului. Vol. VI (1645-1649). Vol. întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan. București, 1993.

Catalogul documentelor Țării Românești din arhivele statului. Vol. VII (1650-1653). Vol. întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Melentina Răzgan. București, 1999.

Documente privind Istoria României, veac XVI, B Țara Românească. Vol. I (1501-1525). Vol. întocmit de colectivul secției de istorie medie a Institutului de Istorie și Filosofie din București al Academiei R.P.R. București, 1951.

Documente privind Istoria României, veac XVII, B Țara Românească. Vol. I (1601-1610). vol. întocmit de colectivul secției de istorie medie al Institutului de Istorie și Filosofie din București al Academiei R.P.R. București, 1951.

Documenta Romaniae Historica, B Țara Românească. Vol. II (1501-1525). Vol. îngrijit de Ștefan Ștefănescu. București, 1972.

Documenta Romaniae Historica, B Țara Românească, vol. V (1551-1565). Vol. întocmit de Damaschin Mioc, Marieta Adam Chiper. București, 1983.

Ștefulescu, Alexandru. *Documente slavo-române relative la Gorj (1406-1665)*. Târgu-Jiu, 1908.

Surse secundare

Lucrări de specialitate

Floca, Ioan N. *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Note și Comentarii*. Sibiu, 2005.

Iorga, Nicolae. *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*. București, 1904.

Popescu, Nicolae M. *Preoți de mir adormiți în Domnul*. București, 1942.

Studii și articole

Lupșa, Ștefan. „Clerici români meșteșugari.” *Studii Teologice* nr. 7-8 (1950).

Marinescu, Stelian. „Dispozițiuni de drept laic în Pravila de la Govora din 1640.” *Biserica Ortodoxă Română* nr. 3-4 (1963).

Popescu, Nicolae M. „Preoții de mir (trecutul lor până la începutul veacului al XIX-lea).” *Biserica Ortodoxă Română* nr. 12 (1923).

Popescu, Nicolae M. „Preoție veche românească.” *Biserica Ortodoxă Română* nr. 7-8 (1935).